

Jan Štolba

Lomcování slovy

CHERM

Praha 2011

Kniha byla vydána za přispění Nadace Český literární fond.

© Jan Štolba, 2011

Illustrations © Jana Majcherová, 2011

© Cherm, 2011

ISBN 978-80-86370-45-3

Obsah

I. Poezie

Neschůdný oblak, nezdolný básník (<i>Josef Kostohryz</i>)	13
Myl jsem si jen ruce (<i>Oldřich Mikulášek</i>)	22
Kraj mateřštiny mé, oplzle sametové (<i>Karel Brušák</i>)	27
To, co nehledám (<i>Emil Juliš</i>)	31
Andělé v tanci venčí psy (<i>František Listopad</i>)	42
Knihla plná mlhy (<i>Bohumila Grögerová</i>)	46
Báseň o koni (<i>Karel Šiktanc</i>)	50
Mlčení tak strašné, že se probouzím (<i>Zbyněk Hejda</i>)	54
Evidentní kuplety Jiřího Suchého (<i>Jiří Suchý</i>)	59
Tisíc zarputilých podob (<i>Josef Hrubý</i>)	62
Jaké to je být cizí na zemi (<i>Viola Fischerová</i>)	66
Průsečík závažnosti a zředení (<i>Viola Fischerová</i>)	69
Některé vrcholy (<i>Jiří Gold</i>)	73
A už zas přší (<i>Ivan Schneedorfer</i>)	77
Vzácný barbar odjinud (<i>Jan Novák</i>)	80
Děti k stáru ztrácejí paměť (<i>Jiří Janatka</i>)	85
Vteřinový hotel Stanislava Dvorského (<i>Stanislav Dvorský</i>)	89
Pěšky k sobě samému (<i>Petr Král</i>)	92
Z dopisu (<i>Petr Král</i>)	96
Copak je, k čertu, nevidíme? (<i>Zeno Kaprál</i>)	100
Paralelní žáry Vladimíra Binara (<i>Vladimír Binar</i>)	103
Půvab onikání v pralesích (<i>Prokop Voskovec</i>)	107
Už nevím, co byla „žungle“ (<i>Michal Novotný</i>)	110
Je to jak to je (<i>Ivan M. Jirous</i>)	113
Napsal jsem si cibule (<i>Ivan M. Jirous</i>)	116
Polemika s Májem? Polemika s Čanem (<i>Čan</i>)	119
Čanův návrat k tanci (<i>Čan</i>)	123
A marně hledat vchod (<i>Jiří Rulf</i>)	127
To neuhasitelné (<i>Jan Suk</i>)	130
Sám sobě nepřítelem (<i>Slavomír Kudláček</i>)	134

Tak nevím (<i>Jan Placák</i>)	137
Bloudivý nerv zpívá tiše (<i>Petr Hrbáč</i>)	140
Poslouchej noční déšť (<i>Pavel Kolmačka</i>)	143
Umění umět (<i>Sylva Fischerová</i>)	147
Trajekt (<i>Petr Hruška</i>)	151
„Ať žije Ewald Murrer!“ (<i>Ewald Murrer</i>)	156
O tym škoda dřysat (<i>Petr Motýl</i>)	160
Mé vše, mé nic (<i>Pavel Petr</i>)	163
Drolivé kamínky ve žhavých drahách (<i>Josef Hrdlička</i>)	174
Minium čili suřík (<i>Vít Janota</i>)	178
Lomcování slovy, těly, obrazy (<i>Martin Langer</i>)	183
Dávný imperativ (<i>Josef Straka</i>)	186
Plátno opatrně protržené (<i>Jaromír Typlt</i>)	189
Okupace neposkvrněného papíru (<i>Daniel Hradecký</i>)	193
Připadám si jako občan těžítka (<i>Jakub Grombíř</i>)	197
V rameni kus křídla (<i>Milan Děžinský</i>)	199
Důvody k psaní poezie (<i>Jan Brabec, Viktor Špaček</i>)	203
O čem mlčí Mločí mapa? (<i>Ladislav Puršl</i>)	206
Na sever od šílenství, jižně od bezbřehosti (<i>Miroslav Fišmeister</i>)	210
Zahrada až moc poetická (<i>Ladislav Zedník</i>)	214
Výzkumy jednoho básníka (<i>Jakub Řehák</i>)	217
Tančit se zrcadlem (<i>Ondřej Macura</i>)	221
Rozptylovat se apokryfem (<i>Ondřej Macura</i>)	226
Jako když bičem práská (<i>Eva Košínská</i>)	230
Klamné spoje a struna k rozeznění (<i>Jonáš Hájek</i>)	234

II. Próza

Hra na výdrž (<i>Ludvík Vaculík</i>)	239
Život je želé (<i>Roman Erben</i>)	243
Chcete jít domů? (<i>Ivan Matoušek</i>)	248
Arabesky z babyboxu (<i>Oldřich Janota</i>)	252
Povídky z přístavu (<i>Lubomír Martínek</i>)	256
Lynkeus napíná svaly (<i>Lubomír Martínek</i>)	261
Tak jak: je banalita banální? (<i>Jiří Sádlo</i>)	266
Taneční hodiny reloaded (<i>Ivo Harák</i>)	270
Realistický román? (<i>Tomáš Zmeškal</i>)	274
Claro, mluve, mluve! (<i>Catherine Ěbert-Zeminová</i>)	279

Pršelo často a smutně... (<i>Petr Maděra</i>)	282
Momentková próza (<i>Stanislav Beran</i>)	285
Voněla jsem sama sebou (<i>Jakuba Katalpa</i>)	288
Pro jedno kvítí slunce nesvítlí (<i>Kateřina Kováčová</i>)	293

III. Literární zápisník

Literární zápisník I–XXXVII	299
-----------------------------------	-----

IV. Stati a glosy o poezii

Právo prvotiny	413
Jak zůstat věrný svému hladu	425
Každý se bojí hanby tam, kde o hanbu vlastně nejde	432
Mysli na popel, protože jím jsi	435
Poezie očima brutální svobody	439
Sprosté slunce	453
Zdravím a vyju s sebou	457
Ententýky dva špalíky	458
Rozmarné řevy české poezie	461
Otázky nad <i>Nesoustavnými poznámkami</i> <i>Jiřího Trávnička</i>	465
O tomtéž? Moc ne	469
Milost, která nechce vracet rány	472
V kostele se podíváte na holku	474
Ještě vidím toho zvláštního člověka před sebou... ..	479

V. Eseje

Vřísknutí děcka, hlava manekýna	511
Nepřítomné město	518
Zvuky a ticha	525
Slova, slova	531
<i>Jmenný rejstřík</i>	542
<i>Poznámka</i>	550

talého genuého a vysnělých
narávaní jednodlinivá o 186

nicdy i hrdá Manon,
už ^{PRAVĚ} ~~to~~ ~~práve~~ ironie a
jistota budou věřit
~~severní~~ posunělosti
i hrdá Manon: (17)

I. Poezie

směřavé

všechně

Plachý
~~světa~~ světa se tu bron o
sebe, ať by ~~se~~ je ma
al; připomíná
růst sám,
vinný pohyb
oleul, narračný ~~to~~ ~~to~~
ni) ve své ~~to~~ půlis
orříje nejvrahor

~~PERLIVÉ~~ ^{či} REPTAL

báňk
jarroli
obradivě

NESCHŮDNÝ OBLAK, NEZDOLNÝ BÁSNÍK

O tom dluhu možná věděl málokdo. Každopádně je splacen. Ve dvou svazcích vyšlo dílo katolického básníka a překladatele Josefa Kostohryze (1907–1987). Dvaadvacet let po jeho smrti. První svazek nese titul *Básně*, druhý, o něco útlejší, pak shrnuje rurální a vzpomínkové prózy. Dílo neuniklo pozornosti, v populární anketě Lidových novin bylo zvoleno Knihou roku 2009; kdo však ví, co to v dnešní době znamená.

Svazek sebrané poezie Josefa Kostohryze má tři sta dvacet stran a obsahuje téměř šedesátiletou básnickou žeň. Většinou jde o hutné, dlouhé, mnohoslovné básně, jejichž verše snadno zaplní celou šířku stránky. A přece bych nejradši charakterizoval dojem z básníkovy díla slovem jediným. Vytrvalost? Houževnatost? Pevnost? Nesnadnost? Ne, to by ještě nebylo ono. Nezdolnost – ano, snad. Nezapřu ovšem, že dojem z díla vyslovuji jedním dechem s dojmem z básníkovy života. Josef Kostohryz prožil tragický osud českého spirituálního básníka a intelektuála druhé poloviny 20. století. Po nadějích let třicátých (mimo jiné dvouleté působení v Itálii) přichází ilegální odboj a skrývání koncem let čtyřicátých. Hned na počátku let padesátých je pak Kostohryz zatčen a ve vykonstruovaném procesu odsouzen na doživotí, z něhož si odsedí dvanáct let, se všemi krutostmi a absurditami, jež k věznění v komunistických lágrech patřily. Dlouhá léta strávil na samotce. O snížení doživotního trestu na dvacet pět let se sám dozvěděl (!) až po podmíněčném propuštění v roce 1963. Následuje „ochranný dohled“, po oblevě a několika vydaných sbírkách koncem let šedesátých však přijdou další zákazy. Kostohryz publikuje překlady pod cizími jmény. Děti emigrují. Převratu se básník nedožil.

Zavržené básně mladosti

Dojem nesnadnosti, neschůdnosti, náročného zápasu čiší z básníkovy díla od prvních řádek, psaných dávno předtím, než se osud na básníkovi tvrdě podepsal. Kostohryz zcela přirozeně a bez váhání ignoruje básnické výboje první poloviny 20. století a drží se březínovsko-sovovské, jindy zas vyloženě deka-

dentní dikce. Svazek *Básně* se otvírá širokocodechou skladbou *Prameny ústí*, již sedmadvacetiletý básník vydal jako svou první knihu vlastním nákladem v roce 1934. Vedle toho však ve svazku najdeme i opusy prvotinně předcházející, sbírky *Apokryfy* a *Druhá lyra*. Ty zde vycházejí poprvé, osmdesát let po napsání. U Kostohryze ovšem téměř není juvenilií; a tak už v *Apokryfech*, psaných jednadvacetiletým mladíkem, najdeme hutný, do šířky se rozlévající, mnoha prameny prokřížený básnický tok, složité vrstvení a prorůstání představ vpletených do náročné archaické dikce, vznosný tón, odhodlaný dotknout se každého záhybu těžce zřasených vizí. Absolutní nárok – i pokora v náročnosti.

Křivolaké *Apokryfy* básník zavrhl. Paradoxně právě ony, na rozdíl od debutu, nás však překvapí svou intuitivní překotností, dramatickou nakupeností podivuhodných, nejednoznačně pulsujících obrazů, zároveň fyzickou zjitřeností, abstraktně-věcnou zvichřeností. „Ztratil jsi ticho jak demagog gesta“; „na střeše věcí plíská žalm“; „k ledu ve tmě přivonět“; „zmijí sykot zvony sladká vůně mandlí –“ Narážíme tu na zarážející představy až surreálního střihu („pach žen bortících se celým tělem ve špendlíkovou hlavičku přítulného vzlyku“), obrazy násilně, usilovně symbolně („smutek rozdrásaných zrcadel“), ale také na spojení kouzelně poeticky existenciální („teskná banalita duh“). Až horečná expresivita působí bezprostředně, básník nebrzdí svůj výraz, nemá v mysli zkrotlý předobraz korektní spirituální poezie jako v pozdějších *Pramenech ústí*. V *Apokryfech* si horkokrevně tříbí imaginaci i cit pro jazyk, zkouší je napínat po nejzazší bod. Najdeme tu „chlístání zvonů“, „plíseň milosti“, „plst pláče“, dokonce „v náruči jakš zemi chlastnul“. Básně strhnou právě vypjatostí a předdimenzovaností, tím, jak překypují přes hranice formální a výrazové perfekce. *Apokryfy* jsou zhmotněná naléhavost. Jde ovšem spíš o shluky pozoruhodných jednotlivostí, jejichž úhrn je těžko čitelný. Tematicky se básník snad zabývá legendou svého (selského?) rodu, zkouší ji transponovat do velkolepě kypivého obrazu. Ale mihnou se tu i detaily docela velkoměstské, jazz, kokain... V širokém zpěvu zejména několika posledních básní *Apokryfů* se slévá chrlení s modlitbou, tázání překrývá prosba, pokora se mísí se vzdorem (výčitkou) prozřevšího Adama. „Hospodine Hospodine kdo tě ztrestá / vae victis nadepsal jsi všechen plevel vae victis.“ Je to zpěv zření všeho i závratí z prázdnoty za vším. Už zde, v pár impozantních spojeních, zachytíme básníkovu schopnost či potřebu nazírání nesamozřejmé podstaty věcí paradoxem, pro-

timludem, poukazem k tajemství: „*Pane odejmi ode mne cizotu domova...*“ Bez ohledu na nevyzrálost a zalykavost však zde narazíme i na dokonalé jednotlivé verše, které se směle mohou řadit mezi nejlepší v naší poezii: „*Odnikud nic a nikam jen dlaně si rozrýváme o zem tady pro tento den*“.

Přetížený symbolický styl

Naopak v tištěné prvotině, nedlouhé, ale masivní skladbě *Prameny ústí*, básník hned na počátku své dráhy sám sobě vytvořil slepou uličku. Přetížený březinovský styl je místy až nečitelný a místo překvapivých a úderných spojení, jimiž dorážely *Apokryfy*, zaskočí nás tu formulace až moc korektní, vzorové: „*lože z hvězd*“; „*rozkoše myrha*“; „*víra krev živá*“. Nicméně i zde vespod tepe potřeba filosoficky nahlížet svět. Kostohryzův „*nedoberný*“ zpěv se snaží absolutním způsobem obejmout či vyslovit Zemi, obsáhnout propojení – mystickou identitu – beztvarych, nepojmenovaných počátků všeho s tajemně smysluplným vplynutím všech věcí do tvárné, jménem obdařené, „konečné“ jednoty světa. Dotknout se výšin a vzít v potaz hlubiny; neboť hloubka a výška jsou si zrcadlem.

Je zvláštní představit si Kostohryzovu prvotinu vedle knih, jež v té době vydává takový Nezval, Halas či už i Holan. Archaicky vyklenutá poezie působí vedle výbojů poetismu, surrealismu, civilismu anachronicky a odtažitě. Příliš se nedivíme, že dvě další Kostohryzovy útlé sbírky spatřily světlo světa až po dlouhém desetiletí. Cyklus *Rekviem* (1944), vigilie nad zemřelou babičkou, a sbírečka *Ať zkamení* (1946) jsou ještě víc než březinovskou dikcí a symbolikou poznamenány dekadentní instrumentací, úzkostnou snahou nevybočit z ustáleného úzu a držet se formální propracovanosti. I tato poezie vázne v čase minulém, jenž ji čtenářsky umrtvuje. Přesto třeba v úvodu *Rekviem*, v evokaci zemřelé, vnímáme schopnost ostré, dramatické, hlubinné drobnokresby a stejně tak vytušíme silnou a přesvědčivou potřebu zformulovat a definovat své city tváří v tvář zkušenosti smrti, neodvisle na vnějším výrazu. Jak či kde vlastně přetrvává láska, zbylá po milované mrtvé? Autorovo tázání o sobě je často věrohodnější než přetížená forma, jež má jeho citovou a duchovní dychtivost prostředkovat..

Básně bilancující zralosti

Po těchto sbírkách brzy přichází další, tentokrát vynucená věžeňská odmlka. Naplno a vyzrále promluví Josef Kostohryz až

na sklonku šedesátých let, na prahu stáří a po testu dějin, jež přestál. Ani ve vrcholné sbírce *Jednorožec mizí* (1969) a následujících knihách *Přísný obraz* (1970) a *Eumenidy* (napsané 1976, exilově vydané 1981) neopouští archaickou dikci, přesto pod povrchem tentokrát zřetelně vnímáme tektonický neklid, daný prožitkem rozvráceného osudu a absurdních dějin. Básník stále trvá na zatěžkaných symbolech a rozsochaté dikci, často na hranici únosnosti. Nežřídká máme dojem, že narážíme na skvělé fragmenty, zatímco celek se ztrácí. Veršům hrozí pompa a přetíženost, ve srovnání s „*užaslým hladem*“ rané poetiky se tu rozmáhá i jistá citová a výrazová monolitčnost. Podstatně tu však též zní nervní, přitom důrazný významuplný vnitřní *rytmus*, s nímž jsou k sobě formulace a vize řazeny, jenž nese autorovo přemýšlení. Sbírkami zní bilanční podtón, vnímáme napětí mezi deziluzí a přetrvávající touhou, mezi poznáním malosti a marnosti lidského světa a vytrváním v oddanosti kráse a svatosti, jež se přece musí za životem a věcmi skrývat.

Kostohryzovy básně jsou nelehké, neschůdné meditace. Spíše než ptát se po zřetelnějším, celistvějším významu se tu musíme poddat celkovému tónu, naladit se na odstín archaizujícího patosu, proniknout k básníkovu způsobu „vidění“, pojmenovávání a zacházení s jazykem a pozvolna tak rozkrýt jeho „*nečitelné písmo*“. Kostohryzovi třeba báseň velmi často splývá s oslovením – přítele, bratra, milé, bohů. Skrz báseň se básník obrací k nejbližším duchovním souputníkům, symbolickým či konkrétním. Dále vycítíme, že Kostohryzovy básně vždy nějak meditují nad časem, jeho uplíváním, nad tím, co muselo či nemuselo být, nad tím, co být mohlo. Čas jako rezervoár možností, tvarů, ale i prázdnot a chybění. V této souvislosti básník s oblibou využívá negativní vymezování: „*Tenkrát, kdy čas ještě nestál a nebyl*“; „*byl tam a hlídal tě, s písněmi nezpívanými*“; „*vzpomínám na cesty, kudy jsem nešel*“ (všechny citáty pocházejí mimochodem z jediného textu). Podobně se uplatňuje i pojem „jinakosti“: „*Děk můj ti povědí krajiny jiné*“. Negativní vymezování nejenže dodává básním podivuhodně matoucí, kouzelně uhýbavý nádech, ale vyvolává též silné osudové napětí a posléze zásadní pocit neúprosnosti, přísnosti, nevyhnutelnosti osudu, světa, dění. Pomiňme, že vznosná dikce často básníka vede ke spojení až moc vypjatým, tradicí zatěžkaným („*dotykem rozkvete poupě*“; „*chiméry něžné se tesklivě ozvou*“); učiníme-li tak, budeme odměněni shrnujícími

básnickými vizemi či symboly uhrančivé i záhadně prosté krásy: „*Nepřijde vítr a polohu nezmění větev, / jež holá strnula v mlze.*“

Proměnlivost tkáně času naznačují i další prostředky, jež básník znovu a znovu užívá. Přeludné tautologie („*stíny se ploužily stínem*“), mámivé inverze (odejde / přijde; zapomeň / vzpomeň), různé paradoxní úniky či utkvění („*na každé tváři to vidíš, co nemáš*“). Téměř pravidelně se v básních mihne záblesk vzpomínky, často v podobě velmi konkrétní, syté smyslové či přírodní. Jedním dechem cítíme, jak se čas osobní, intimní dialekticky vprádá do času dějinného; napětí mezi nimi pak vytváří to, co zveme osudem. A překrývání času osobního a dějinného nakonec vrcholí v čase mytickém, čase nad osudem. Básník oslovuje své bohy, mytické či biblické postavy, pohybuje se mezi nimi – vždyt by mohl být jednou z nich. Tato mytická důvěrnost ho však zároveň ani v nejmenším nezbavuje pozemské tíhy. Naopak, hlouběji ho propojuje s její vnitřní podstatou. „*V zahradní hospodě sedí tu se mnou, / můj bratr Jidáš a ten druhý bratr můj, Kain. / Mlčíme spolu a o píрко lehounek hrajem, / které by pohnulo váhou. Jsme smutní.*“

Konečně básník uvádí pravidelně na scénu velké, podstatné, citově nabitě, všelidské a nadčasové pojmy (pokora, stesk, loučení, náhoda, ale i hanba, bída), jež nechává vynít v jejich důraznosti a nahotě. Tkáň Kostohryzových veršů je ovšem dost bohatá na to, aby se ve velkých pojmech básník neutopil. Krom smyslovosti, citové a duchovní naléhavosti a prolamované tektoniky stavebné i jazykové dovede Kostohryz na podloží závažných abstraktních pojmů vytvořit i spojení ojíněná jemnějšími ambivalencemi, hlubinnějším stínováním: „*S jízlivým třepotem ptáka*“; „*náhodné dveře*“ – V těsném sousedství podobně zneklidňujících spojení či podivuhodných, často zarputile, rozložitě, temně symbolných obrazů tu však znějí i věty rozhodné a čiré, úderně jasné, ač zároveň mnohoznačně rozpražené: „*Nechci nic vědět*“; „*Neohlížež se!*“; „*Nelituj.*“ V tom tkví „přísné“ bohatství Kostohryzovy poezie: v mnohotvárné instrumentaci, vyvolávající dojem dramatické meditace, jejíž definitivní (definující) obrysy básník neustále hledá. Dobře vnímá jejich přítomnost, ač ony ustavičně ustupují před jeho prsty. A meditace se snadno mění v lament, zpěv jednou intimně ztlumený, pak velebně naléhavý, jindy až biblicky posedlý; zkrátka tu zní zjitřená básnická řeč – vůči sobě, druhým, světu, času.

Přijmout nezměnitelné jako dar

Důležitým impulsem je – dát věcem jméno. Či spíš: jde tu o vratký, neustále reflektovaný hraniční stav mezi nepojmenovaným a pojmenovaným. Také básníková spiritualita vždy úzce hraničí s existenciálním vnímáním lidské situace. Bůh tu není přítomen co ochránce či důvěrník, ale jako osud, přísná, přísně lhostejná danost, nevyhnutelnost a nezměnitelnost („*suma, která se podívá netečným okem v hořícím keři*“). Člověk je vydán osudu, jenž ho přesahuje; nikdy však není zbaven odpovědnosti za (svě?) viny, a tedy i za tresty, byť v nejaburdnějších převlecích. U Kostohryze se hořkost z bezmoci úzce mísí s přísností vůči sobě samému; zoufání vůči němé danosti se těsně přimyká k pokoře vůči nezměnitelnému, jež člověk musí přijmout – jako *dar*. Touha? Zmarněná a odešlá, ale stále o ní víme. Múza? Přitažlivá, ale zrádná, ve srovnání s příkrostiti osudu často zoufale planá, bezmocná. Ale je tu a nabízí se. Démoni? Jsou, ale překvapit nemohou; hrozí, ale není v jejich moci vskutku zdrtit. Věci, jež byly, už nejsou, nebudou. A přece byly! – Tak nějak zní ústřední modus básníková přemítání. Bolest? „*Tak krátká bude, jako vše lidské.*“

V Kostohryzově vrcholných básních panuje potřeba zpřesňovat, ba provrtávat se k podstatě pojmů. Jistá slova uvolňují náhle kolem sebe celý mrak významových možností, jež básník musí ohledat. Vznikají průzkumné kadence až závratné, kdy slova a významy jsou navzájem protkávány se strhující jemností. Básník se ve vzpomínce zeptá na dívku s copánkem: „*A ještě tam stojí?*“ Seismicky vnímaná tektonika času mu jako odpověď okamžitě vnutí negaci, inverzi: „*Nestojí.*“ A zde se spustí řetězec, plynoucí z řady negujících *n*: necitelný, nikdy, navěky nikde, nejmenovaná, nesmíš, nemůžeš, nechceš. Až po závěrečné: „*Ale on necítí, nemůže smutnější nebýt.*“ Tady autor, ve vší vytríbenosti, obchází snad i samu češtinu. Řekli bychom přece: „nemůže *být* smutnější“; jenomže básník neochvějně míří až k výslednému definujícimu, vymežujícimu existenciálnímu: *nebýt*. Objeví-li se o kus dál v podobné sekvenci výraz „*tenkrát*“, je hned znejistěn inverzním „*jindy*“, od něž se vzápětí odvine řada slov spřízněných: „*jiné*“ a pak ještě „*jinou*“ (v celém básníkově díle je kategorie „jiného“ podobně významná jako kategorie „nebytí“, autor se k nim znovu a znovu vrací). Kostohryzova pozdní poezie je protkána těmito jemnými významovými rytmizacemi. Cítíme, jak básník myslí nejen hudbou slov, ale zejména „hudbou“ jejich

do hloubky, doširoka rozvíjeného, rozehrávaného významu.

Kostohryzova poezie je strhující, pohybuje-li se právě po hraně mezi možnostmi pojmenování a nemožností pojmenovat. Tato mez je stále atakována. V básni s erbovním titulem *Nejtěžší – dát tomu jméno* narazíme třeba na úchvatné slovesné řetězce: „*nezmlkne, utkví a rozdrásá, poví / prohraje...*“ Každé ze sloves jako by se vztahovalo k jiné rovině sdělení, básník jako by nanášel všechny vrstvy najednou, a zároveň je všechny najednou jemně a propracovaně odlišoval a tříbil. Souběžně se snahou pojmenovat jednotlivé fasety vnímáme tu i nemožnost dospět k definitivnímu, vševysvětlujícímu, znehybňujícímu tvaru. Zatímco celek máme v Kostohryzově obtížných verších často práci sledovat, co si nás podmaňuje, je *tektonika* pojmenovávání, ražení spojovacích chodeb, kladení slovních a významových hran k sobě či přes sebe. Vzpomínka, symbol, přírodní imprese, meditace nad životem i ryze spirituální reflexe se u Kostohryze těsně váží, prostupují, rozrušují se i obohacují navzájem. Vzpomínka se mění v symbol, milostné oslovení vyznívá i jako apostrofa nějaké za vším přítomné víly či sudičky světa, či zas přízračné Medúzy, anebo prostě bolestné či sladké podstaty žití. A tření těchto pod povrchem ukrytých „zemských desek“ je ohledáváno básníkovým citem pro rytmus; právě tento rytmus se rodí z podpovrchového dění jako svědectví o tragické složitosti a rozporuplnosti světa, ale i jeho mystické provázanosti a jednotě. „*Kde zítra budeme? Nevěřím. Nevěř mi. / Je mnoho pod nebem, co dneska nemá tvar.*“

Přísné obrazy

Kostohryz chce mluvit vznosně a s patosem. Chceme-li prožít bohatství a krásu jeho poezie, musíme toto přijmout. Musíme akceptovat snad až homérsky či vergilovsky rozložitou klasickou dikci a také pojmy a symboly, jež bez patričního kontextu mohou znít vyčpěle: srdce, múza, perla, slza. Kostohryz je ovšem schopen velká symbolná slova vetkat i do obrazů delikátním způsobem mísících vznosně abstraktní s přírodním, je s to zahrotit patos jediným zneklidňujícím slovem: „*Jasan šeptal větrnou svou píseň do zmatku slzy* (podtrhl J. Š.).“ Postupně chápeme, že básník si právo na „výsady“ patosu a vznosných slov vydobyl uměleckou i životní náročností, vytrvalou a vznešenou neschůdností stylu, ale i přístupem k žití. Svou konzistentností, hloubkou ponoru a jemností rozlišení, osudovou naléhavostí. „*Přejte mi loučit se tím, co je báseň /*

a pravda“ – vstříc této vážnosti nezbyvá než být pokorně přející.

Vznosnost a patos mají ovšem v Kostohryzově poezii dramatického protihráče ve strmě modelovaném rytmu kladení slov, spojení, otázek či tvrzení k sobě či proti sobě, v rytmu, jenž odráží neklidné nitro i narušené podloží světa. „*Tonu / nebudu jiný*“; „*Ale úsměv? Je planě cokoli bylo*“; „*Byla jsi krásná? Škaredá! Překrásná! Jiná.*“ – Podobně úchvatných zlomů najdeme u Kostohryze bezpočet, vnášejí do básníkovy rozložitého archaického stylu dynamiku a napětí. Starobylá vznosnost ovšem odpovídá i vypjaté tematice básní; nese ji a rozvíjí, propůjčuje jí patřičnou rezonanci. Kostohryz se ve svých vrcholných sbírkách chce dobrat všeobjímajícího smyslu, jenž by nějak smířil zkušenost krásy a bolesti, bytí a zániku. Chce se ale též sám rázně vymezit vůči osudu, vztyčit vůči němu svou nezdolnost – i pokoru. Jeho verše hořknou nad lidskou hanbou a trapností, ale zároveň je básník odhodlán se s těmito slabostmi – mysticky – identifikovat, nevyjímat se z nich. Palčivě individuální prožitek je neodmyslitelně vtištěn do kolektivního osudu, jež se Kostohryz snaží básnický vyjádřit. Chce však ale též zaujmout vyhraněný postoj k jeho bídě. Básník pohrdá nízkostí „*ještěřčího plémě*“, ale zároveň nad ní pláče. V mnohastránkové básni *Mohyly* (ze sbírky *Jednorozec mizí*), jež je epicko-reflexivním vyznáním či shrnutím osobním i dějinným, narazíme na místa, kde básník přiznává, že se za své vězeňské mučitele – stydí. Hněv je temperován pokorou a transcendentálním nadhledem; morální i transcendentální apel splývají: „*Kdy konečně poznáte bázeň!*“ Básník ohlašuje potopu, s hořkým dodatkem: „*Ale já nebudu bláznivý Noe!*“

Vznosnost a patos také výrazně souznějí s vizí chápající svět jako něco od počátku daného, a zároveň určeného k zásadní proměně, jež je spirituální podstatou naší přítomnosti zde na světě. „*Zapálit zemi do podoby nové...*“ V obraze bájného jednorozce (v ústřední, magické a zároveň podivuhodně niterné bilanční básni *Zašlý obraz*) se pak přímo prolíná vznosný, symbolikou obtížený mýtus s nadčasovým existenciálním neklidem. Jednorozec „*na chvíli na mém srdci zastaví se, vzápětí mizí...*“ Vznešené fantasma se básní pouze mihne, vzápětí přichází existenciální závěr, jehož syrovost ovšem stále kontrastuje (i splývá) s monumentální archaičností básníkovy dikce, je jí umocňována i tajemně vyvlastňována: „*Zachvěním sirým kraj svůj zase poznám!*“

Zmařit skutek, který už se stal

Ke Kostohryzovu básnickému dílu patří i kniha krátkých lyrických próz *Melancholie* (exilové vydání 1985, rozšířené domácí vydání 1991). Skutečnost, že píše prózu, jako by autora zprošťovala – aspoň do určité míry – potřeby patetizující dikce. Texty jsou civilnější, širokodechý zpěv, jak jsme ho znali z básní, se mění v klidnější, rozpíjivé skvrny niterných postřehů a záznamů. Co se ve verších mnohohlavně vylévalo z břehů, to se nyní soustředí do zamyšlených tůní; každá z pozorných vět hledí spíš někam ke středu věcí než k jejich nedozírným, nedohmatným okrajům. „*V šeru pukliny ve stromové kůře mravenec hmatá tykadly svou cestu.*“ Zatlumená exprese prozrazuje introvertní nitro, jež však touží vybuchnout, i kdyby to mělo být jen kradmo, stranou.

Narazíme tu na kouzelné věty, s přirozenou bezpracností snoubící smyslové s reflexivním: „*Větrno, a ještě víc neznámého ve známém.*“ Vedle toho se tu míhají drobné, snad až periferním viděním zřené detaily plné zastřené symbolnosti. „*Když nasedám do vozu, kůň se ohlédne.*“ Texty proniká zvláštní odosobnění, místy docela fyzicky prožívané. „*Konal jsem všechno jako vždy, ale jako uzavřený do skořápky.*“ Vše je vzdálené, oddělené, odsunuté do dráždivé, leč zatlumené nepochopitelnosti. Věci se dějí jakoby za blánou snu, jsou přes ni pozorovány. To však nebrání, aby též netrvalo intenzivní smyslové nastražení a zjitření. „*Příběhy*“ se tříští (koncentrují?) do náhle vytrysknuvších fragmentů, náznaků, dohadů. „*A tu se to stalo. Jakou nádobu jsem rozbil? Kdo ji rozbil? Rozhoduji se zmařit skutek, který už se stal* –“ Ano, děje zde mají svůj vlastní, naši logikou nepojatelný čas, ostatně tak jako ve svém samostatném „kosmu“ žijí další věci a jednotliviny světa. Ale to může znamenat, že také my sami, se svými pocity, vědomými i nevědomými hnutími i palčivými citovými či etickými otázkami žijeme zas ve svém nezávislém „snovém“ čase. Právě ten básnickovy lyrické prózy jedinečně ohledávají, evokují jeho jemnou, zastřenou, paradoxní tkáň.

Melancholie tvoří ke Kostohryzovu dílu pozoruhodnou codu. Čteme texty smyslově chvějivé, každou chvíli už máme pocit, že zachycujeme tvar a smysl celku, ty se však v příští chvíli znovu rozpouštějí do mámivé neuchopitelnosti. A z té zpětně vystupují přesně vyřáté, uhrančivé, definitivní věty, jež nelze vzít zpět a nad nimiž si znovu uvědomíme básnickovu vzácnost: „*A zhluboka jsem si vydechl, nikoli šťastný, ale úplný.*“

2010